

Audrė Preikšaitienė, Vitolda Sofija Glebuviene, Aldona Mazolevskienė

KŪDIKIŲ NAMŲ VAIKŲ SAKYGINĖS KALBOS YPATUMAI: FONETIKA IR MORFOLOGIJA

Anotacija. M. Lukšienė (1985), kalbėdama apie ugdymo svarbą, pabrėžia, kad norint suvokti ir įvaldyti ugdymo procesą, reikia išmanyti individo ir jo aplinkos dėsnius.

Straipsnyje pateikiami vaikų, kurie auga kūdikių namuose, savitoje mažų vaikų globos ir ugdymo institucijos aplinkoje, sakyginės kalbos tyrimo rezultatai. Išryškintos vaikų kalbos kai kurios pragmatinės, semantinės, fonologinės bei morfoliginės charakteristikos. Pristatomi ankstyvojo amžiaus vaikų kalbinės saviraiškos lygiai ir ypatumai, kurie nustatyti tiriant specifinės aplinkos vaikų kalbos tekstyną, aiškinantis kalbos reikšmių ir funkcijų perpratimo galimybes.

Esminiai žodžiai: kūdikių namai, vaikų sakyginė kalba, raida.

Įvadas

Žmogų ugdo ir brandina jo gyvenamoji terpė, kuri pradeda veikti dar pasąmoninį vos gimusio kūdikio pasaulį. Vieną svarbiausių vaidmenų tame procese vaidina iš pat jos gelmių perprasta kalba. Kalbos raidos sutrikimai trikdo vaiko gebėjimą perimti savo kultūrą, etninius ir tautinius jos stereotipus [16, p. 21]. Aktualūs tampa ankstyvojo amžiaus vaikų kalbos tyrinėjimai, kurie apima ankstyvojo amžiaus vaikų sakyginės kalbos ypatumų formavimąsi, nes ankstyvajame amžiuje sakyginė kalba yra pagrindinė vaiko raiškos priemonė. Pradėjęs nuo labai paprastų ir dažnai vartojamų konstrukcijų, vaikas skirtingais amžiaus tarpsniais į savo kalbos sistemą palaipsniui įtraukia vis sudėtingesnius reiškinis, kol pasiekia suaugusiųjų kalbinę kompetenciją. Aktualu ir tai, kokiomis charakteristikomis skleidžiasi ypatingomis sąlygomis – kūdikių namuose – ugdomų vaikų kalba.

Šiuolaikinio pasaulio filosofai, psichologai, kalbininkai, siekiantys nustatyti, kaip vaikas supranta galimas žodžio reikšmes ir išreiškia jas tam tikromis formomis, kaip suvokia, kad reikšmėms įvardyti skiriami tam tikri žodžiai, kurie skiriasi reikšme. Mokslininkai S. Crosbie, B. Dodd, D. Howard (2002), E. Knox (2002), A. E. Lafferty, S. Gray, M. J. Wilcox (2005), B. McIntosh, Sh. Crosbie, A. Holm, B. Dodd, S. Thomas (2005), A. Burns, J. Radford (2008), J. Jarvis, L. Trodd (2008), T. Kouri, K. Te-

lander (2008), J. V. Marinac, G. C. Woodyatt, A. E. Ozanne (2008, 2012), T. Bruce, J. Spratt (2009), J. Doherty, M. Hughes (2009), M. Saxton (2010), I. Kovelman, E. S. Norton, J. A. Christodoulou, N. Gaab, D. A. Lieberman, C. Triantafyllou, M. Wolf, S. Whitfield-Gabrieli, J. D. E. Gabrieli (2012), R. Thornton (2012) ir kt. toli pasistūmėjo, bandydami suvokti, kaip formuojasi vaiko kalba, kaip svarbu dažnai kalbėtis su vaiku, kokią reikšmę turi namuose girdima kalba, kaip naujagimiai skiria garsus ir balsus.

Lietuvoje šias problemas nagrinėja V. S. Glebuviene (1977, 1990, 1995, 2001), E. Federavičienė (1978), J. Dailidienė (1990), R. Ivoškuvienė, Z. Mamonienė, O. Pečiulienė, K. Stošiuvienė (1996), A. Labanauskienė (2003), I. Balčiūnienė (2005, 2007, 2009) ir kt.

Problemos klausimų ištirtumas nėra vienodas, daugiau tyrinėjama vyresniojo ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbos ypatumų vieni ar kiti aspektai. Šiame straipsnyje pristatoma ankstyvojo amžiaus (2–3 metų) kūdikių namų vaikų kalbos raida, analizuojama mažo vaiko kalbinio patyrimo svarba.

Tyrimo objektas – kūdikių namų vaikų sakyginės kalbos raiška.

Tyrimo tikslas – ištirti kūdikių namų vaikų sakyginės kalbos ypatumus.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros vaikų kalbos vartosenos ypatumų ankstyvajame amžiuje klausimais analizė, vaiko empirinis stebėjimas, sakyginės kalbos (supratimo ir vartosenos) ypatumų analizė, lyginamoji empirinė analizė, leidžiančios pateikti edukacinius teiginius, aktualius ankstyvojo amžiaus vaikų kalbai.

Tiriamieji – 157 kūdikių namų auklėtiniai.

Kūdikių namų *vaiko empirinio stebėjimo* metodo tikslas – atskleisti kūdikių namų vaikų kalbos mokėjimo lygius ir ypatumus. Stebėta 30 kūdikių namų vaikų nuo 2 iki 3 metų (12 mergaičių ir 18 berniukų). Tyrimo duomenys rašomi į *Kūdikių namų vaikų sakyginės kalbos gebėjimo ypatumų tyrimo protokolą*.

Kūdikių namų *vaiko kriterinio stebėjimo* metodo tikslas – sekti ir vertinti kūdikių namų vaikų sakyginės kalbos raiškos pokyčius ugdymo proceso metu. Stebėta 30 kūdikių namų vaikų nuo 2 iki

3 metų (12 mergaičių ir 18 berniukų). Šiuo metodu kaupiant kūdikių namų vaikų **tekstyno duomenis**, buvo stebima vaiko kalba, užrašinėjami jos pavyzdžiai ir pateikiama papildoma informacija: paaiškinama pokalbio situacija, apibūdinama kalbėtojų neverbalinė komunikacija, nurodomi nauji vaiko kalboje atsiradę žodžiai, vaiko kalbos klaidos, inovacijos ir t. t. Buvo stebimas kiekvienas vaikas tam tikrą laiko tarpą, nurodoma tiksliai data. Vaiko kalbos duomenys transkribuojami ir užrašomi pagal I. Balčiūnienės (2009) parengtą metodiką. Tyrimo duomenys rašomi į *Kūdikių namų vaiko žodinės raiškos tyrimo protokolą*.

Stebint kūdikių namų vaikų kalbos vartoseną buvo fiksuojami vaiko gebėjimai tarti lietuvių kalbos garsus, siekiant iširti neištariamų garsų keitimą kitais garsais, garsų praleidimą, žodžių trumpinimą, panašios artikuliacijos garsų painiojimą tarpusavyje, ilginimą, netaisyklingą minkštųjų ir kietųjų fonemų tarimą, balsių neištirimą ir keitimą, slinkties nuo vieno garso prie kito klaidas, garsinės-skiemeninės žodžių sandaros iškraipymus ir kt. Vaiko tarimo ypatumai fiksuojami ir klasifikuojami į *Kūdikių namų vaikų lietuvių kalbos foneminių ypatumų protokolą*.

Kūdikių namų vaikų pasakojimo pagal paveikslą tyrimo duomenys skirti atskleisti ankstyvojo amžiaus vaikų kalbos supratimo, įsisavinimo ir vartosenos ypatumus aktyvioje kalbinėje veikloje, būdingus ankstyvajam amžiui, tariamų ir suprantamų žodžių kiekį, galimybes, susipažinti su vaikų leksikos (daiktavardinės, būdvardinės, veiksmažodinės) žiniomis. Duomenys klasifikuojami pagal šias leksines semantines grupes: drabužių pavadinimai; veiksmo atlikėjas; kūno dalys: akys ir nosis; kūno dalys: rankų ir kojų pirštai.

Tyrimo duomenys rašomi į *Kūdikių namų vaiko pasakojimo pagal paveikslą tyrimo protokolą*.

Kūdikių namų vaikų piešinių komentarų analizės metodo tikslas – atskleisti vaikų kalbinės raiškos lygį, savęs pažinimo pradmenis, minties perteikimo verbalinėmis ir neverbalinėmis priemonėmis ypatumus. Tirta 30 kūdikių namų vaikų nuo 2 iki 3 metų amžiaus (12 mergaičių ir 18 berniukų). Vaiko piešinys ir komentarai sudėti į *Kūdikių namų vaiko pasakojimo piešiant protokolą*.

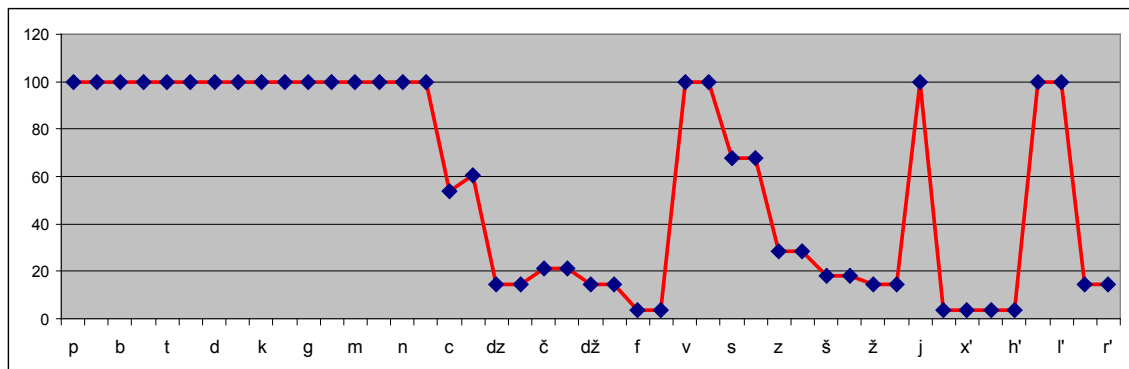
Tyrimo rezultatai

Kūdikių namų vaikams būdingi raidos sutrikimai, pasikartojantys, taisyklių suvaržyti kasdienės veiklos turinio santykiai su suaugusiaisiais, ribota socialinė patirtis ir kontaktai – visa tai lemia kalbinio ugdymosi nevisavertiškumą ir įstaigoje ir namuose ugdomų vaikų skirtingumą. Kiekvieno kūdikių namų vaiko kalbinė raida yra individuali, turinti savo tempą. Ankstyvos vaikystės tarpsniu ypač lengvai pastebimi skirtumai tarp 2–3 metų vaikų, kuriems įtakos turi sparti paties vaiko fizinių bei psichinių funkcijų raida, lemianti naujų galimybių atsiradimą ir pritaikymą.

Todėl dalis vaikų netaisyklingai gali tarti garsus dėl fiziologinio šveplavimo, netaisyklingai artikuliuoti garsus dėl garsų painiojimo, kai dar neskiria painiojamų garsų akustinių požymių.

1. Kūdikių namų vaikų sakytinės kalbos fonologinio lygmens ypatumai. Kūdikių namų vaikų kalbos fonologinis tyrimas parodė, kad iš 30 vaikų tik 4 taria beveik visus lietuvių kalbos garsus, o kitiems kyla garsų tarimo problemų.

Vertinant tarties klaidas, nustatytas labai platus spektras įvairių garsų tarimo netikslumų. Tai neištariamų garsų keitimasis kitais garsais, praleidimas, žodžių trumpinimas, panašios artikuliacijos garsų painiojimas, ilginimas, netaisyklingas minkštųjų ir kietųjų fonemų tarimas, balsių neištirimasis ir keitimasis, slinkties nuo vieno garso prie kito klaidos, gar-

1 pav. Taisyklingai vartojamų priebalsinių fonemų nuošimčiai kūdikių namų vaikų žodžių sraute

sinės-skiemeninės žodžių sandaros iškraipymas ir kt. Tai gerai matyti 1 pav.

Ankstyvojo amžiaus vaikai, kurių tarimo trūkumų priežastimi galima laikyti kalbos padargų nepaslankumą, dažnai keitė vienus garsus kitais – lengvesniais.

Priebalsių keitimo klaidos: tariant pučiamuosius alveolinius *š, ž* ir afrikatas *č, c*, buvo pastebėta, kad vaikai, nesugebėdami ištarti sudėtingesnės artikuliacijos garsų, keičia juos paprasčiau tariamais garsais, t. y. *š, ž, č, c* keičia pučiamaisiais dantiniais *s, z*. Pvz.: *laša* tariamas *lasa, ačiū – asiū, atiu, at’, apu*.

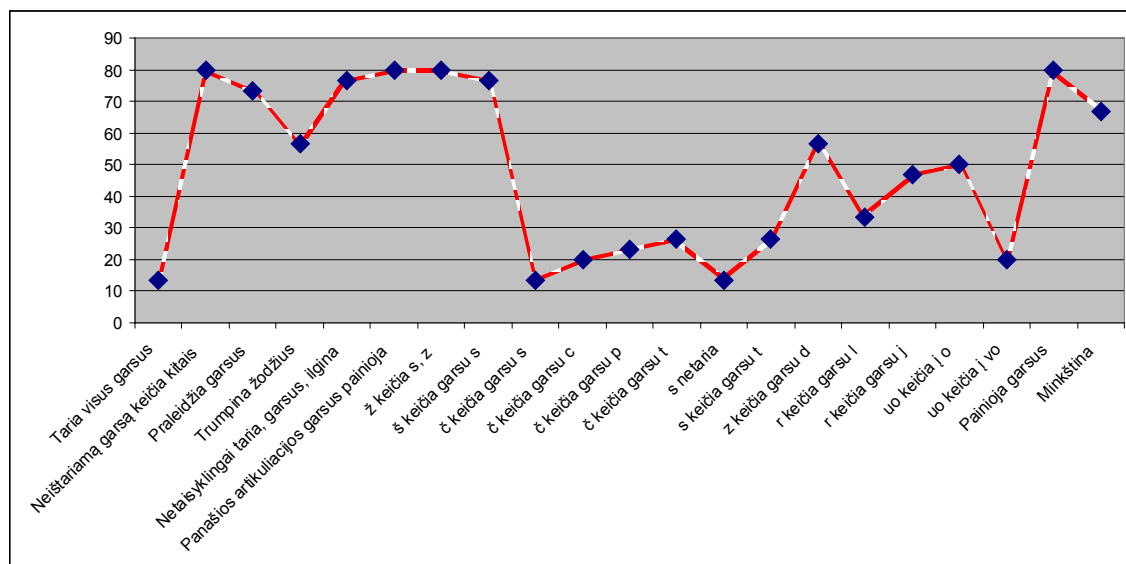
Iš 2 pav. pateiktų tyrimo duomenų matyti, kad pučiamąjį alveolinį *š* keitė pučiamuoju dantiniu *s* 82 proc. vaikų (*lasa* – [:laša]), pučiamąjį alveolinį *ž* – pučiamaisiais dantiniais *s, z* – 85 proc. (*zaidia* – [:žaidžia]), afrikatą *č* – pučiamuoju dantiniu *s* – 14 proc. (*asiū* – [:ačiū]), afrikatas *č* į *c* – 21 proc. (*aciū* – [:ačiū]), afrikatą *č* – sprogstamuoju lūpiniu *p* – 25 proc. (*apu* – [:ačiū]), afrikatą *č* – sprogstamuoju dantiniu *t* – 25 proc. (*atiu* – [:ačiū]), pučiamąjį dantinį *s* – sprogstamuoju dantiniu *t* – 25 proc. (*paukut* – [:plaukus]), *z* sprogstamuoju dantiniu *d* – 60 proc. (*ladda* – [:lazda]), sklandųjį virpamąjį alveolinį *r* – sklandžiuoju šoniniu dantiniu *l* – 35 proc. (*lanka* – [:ranka]), sklandųjį virpamąjį alveolinį *r* – sklandžiuoju paprastuoju gomurio viduriniuoju *j* – 50 proc. (*janka* – [:ranka], pučiamąjį gomurio užpakalinį *x* – sprogstamuoju gomurio užpakaliniu *k* arba sprogstamuoju dantiniu *t* – 82 proc. vaikų; pučiamąjį dantinį *f* – sprogstamuoju dantiniu *t*, sklandžiuoju paprastuoju dantiniu *v*, sprogstamuoju lūpiniu

p – 82 proc. vaikų; pučiamąjį gomurio vidurinį *h* – sprogstamuoju gomurio viduriniu *g* 82 proc. vaikų.

2 pav. pateikti tyrimo duomenys rodo, kad tariant pučiamuosius dantinius priebalsius *s, z*, pučiamuosius alveolinius *š, ž*, afrikatą *č*, sklandųjį virpamąjį alveolinį *r* apie 85 proc. vaikų kyla tam tikrų problemų. Lengviausiai vaikams tarti pučiamąjį dantinį *s* (10 proc. netarė). Daugiau sunkumų jie patyrė tardami pučiamąjį dantinį *z* (60 proc. netarė), afrikatą *č* (80 proc. netarė). Tai yra normalus su šio amžiaus vaikų ypatybėmis susijęs tarimo raidos reiškinys, nes sudėtingesnės artikuliacijos garsai ontogeneziškai yra vėlyvesni, t. y. vaikai pirmiausia išmoksta tarti pučiamuosius dantinius *s, z*, paskui pučiamuosius alveolinius *š, ž*, afrikatas *č, c*. Vaikų nesugebėjimas iki penkerių metų ištarti šių garsų laikomas normaliu reiškiniumi – fiziologiniu šveplavimu.

Balsių neištarimo ir keitimo klaidos. Vidutinio pakilimo balsis *ė* tariamas neaiškiai ir nepakankamai diferencijuotai. Pastebėta, kad vidutinio pakilimo balsis *ė* tariamas nepakankamai ilgai (mažai įtemptas ir atviresnis), todėl jis skiemenyje skambėjo kaip trumpas žemutinio pakilimo *e* ar net kaip dvibalsis *ie*. Dauguma vaikų tarė: *kelnės* [:kelnės], *kojines* [:kojinės], *sedi* [:sėdi], *tedi* [:sėdi], *atiejo* [:atėjo], *biega* [:bėga].

Slinkties nuo vieno garso prie kito klaidos. Daug tarties sunkumų vaikams sudarė dvibalsio *uo* tarimas. Dvibalsį *uo* keičia vidutinio pakilimo balsiu *o* – 53 proc. šio amžiaus vaikų. Sutaptinis dvibalsis *uo* savo artikuliaciniais ir akustiniais požymiais turi panašumo su vidutinio pakilimo balsiu *o* ir tai yra priežastis, kodėl vaikai nesilaiko reikalaujamos slink-

2 pav. Kūdikių namų vaikų kalbos foneminiai ypatumai

ties nuo vieno balsio prie kito ir taria kaip vidutinio pakilimo balsį *o*. Galima išskirti tris dvibalsio *uo* tarimo klaidas: dvibalsio *uo* monoftongizavimas (ši klaida dažnesnė), balsio *o* diftongizavimas ir dvibalsio *uo* keitimas *vo*. Pvz.: *oga, voga* [ːuoga], *juoja* [ːjoja].

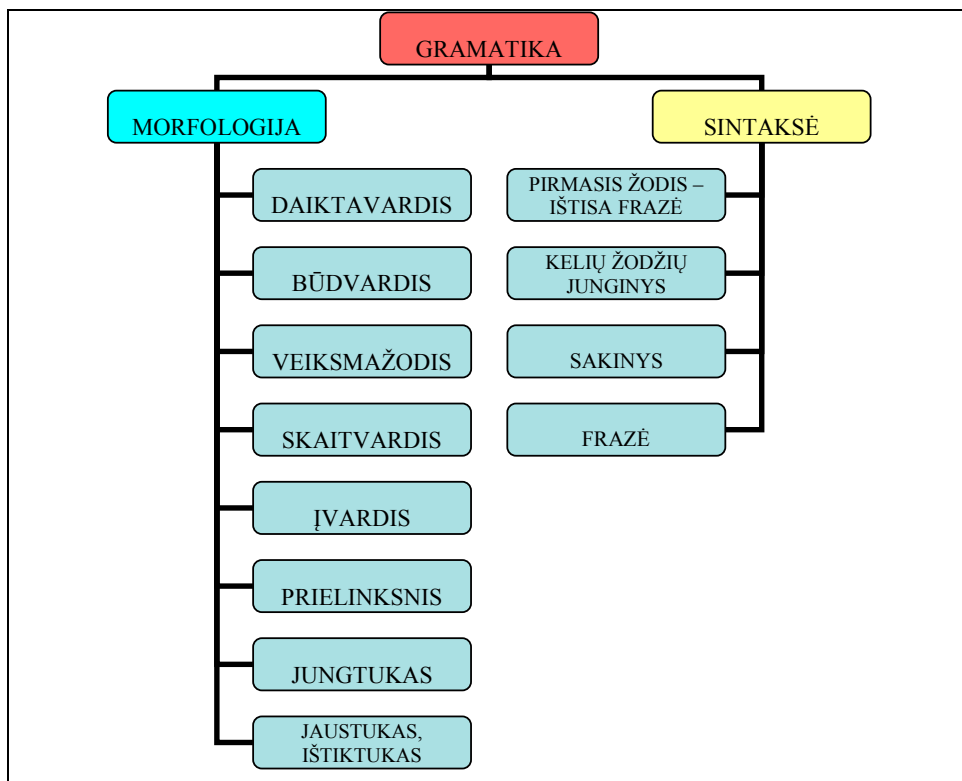
Garsinės-skiemeninės žodžių sandaros iškraipymo klaidos. Tariant sudėtingesnės garsinės-skiemeninės sandaros žodžius, užfiksuota labai didelė foneminių klaidų grupė – garsinės-skiemeninės žodžių sandaros iškraipymas:

- sukeisdavo žodyje garsus vietomis (*gamalia* – [ːgalima]);
- praleisdavo 2–3 garsus (*pekenet* – [ːpėdkelnės], *adda* – [ːlazda], *laukai* – [ːplaukai]);
- sugalvodavo nereikalingą garsą, skiemenį (*būnūna* – [ːburna], *insingando* – [ːišsigando]);
- sutrumpindavo žodį (*Eka* – [ːErikas], *gaitė* – [ːmergaitė], *pogo* – [ːsprogo]);
- sunkiau tariamą žodį pakeisdavo lengvesniu, dažnai bereikšmiu – kalbos inovacija – (*onjas* – [ːsijonas], *slyzibas* – [ːdiržas, batraištis]);
- sunkiau tariamą garsą pakeisdavo lengvesniu (*insingando* – [ːišsigando], *udek liete* – [ːuždek šviesą], *diūji* – [ːžiūri], *tempemkampis* – [ːketurkampis], *Pomas* – [ːTomas]).

Atliktas kūdikių namų vaikų gebėjimo taisyklingai tarti lietuvių kalbai būdingus garsus (žodžių sraute) tyrimas leido padaryti išvadą, kad bendras ankstyvojo amžiaus vaikų gebėjimas artikuliuoti lietuvių kalbos garsus laikytinas patenkinamu, tačiau daugumos vaikų kalba pasižymi foneminių klaidų gausa, vienaip ar kitaip susijusia su netaisyklingu lietuvių kalbai būdingų garsų artikuliuoimu. Bet reikia atkreipti dėmesį į tai, kad ankstyvojo amžiaus vaikai dar fiziologiškai švepluoja, todėl didelė jų dalis turi įvairių garsų tarimo sunkumų – dvibalsių, afrikatų, skardžiųjų priebalsių, vibrantų *r*, – būdingų šio amžiaus vaikams.

2. Kūdikių namų vaikų sakininės kalbos gramatikos ypatumai. Kaip žinia, kalbos gramatika – tai kalbos morfologija ir sintaksė (Balčiūnienė, 2007). Visi ankstyvojo amžiaus kūdikių namų vaiko sakininės kalbos gramatikos ypatumai matyti 3 pav.:

Kūdikių namų vaikų kalbos **daiktavardžiai** – tai drabužių, kūno dalių, veiksmo atlikėjo pavadinimai. Tyrimo duomenimis, net 53 proc. vaikų (4 pav.) žinojo bent po penkis drabužių pavadinimus: *suknelė, bluzonas, kelnės, pėdkelnės, kojinės* ir pan. Paklausti, kaip vadinasi dirželis, sakė: *dijzūtai, dilza, dydzas, slyzibas, lisa* (kalbos inovacijos). Dažnai nežinodami

3 pav. Kūdikių namų vaiko sakininės kalbos gramatikos schema

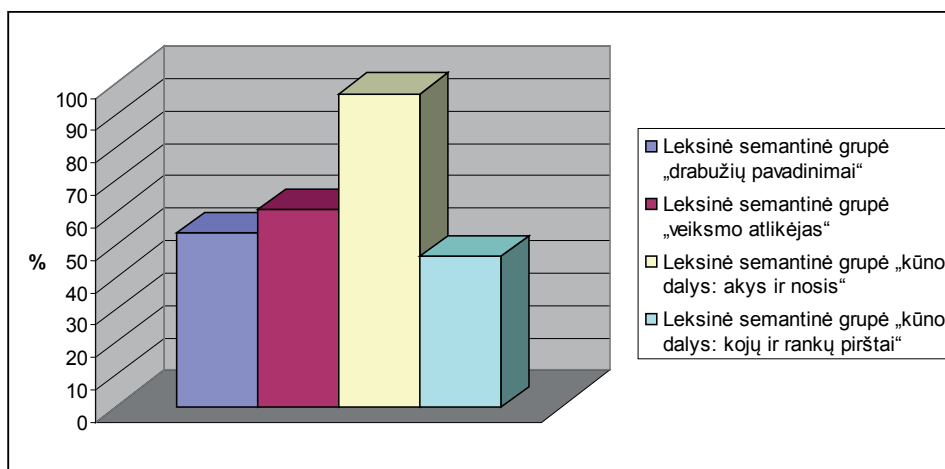
tikslaus pavadinimo, pakeisdavo jį aprašomojo po būdžio – *uodegėlė isliso* [:uodegėlę surišo – kaspinas], *meliūlis ajista* [:pusmėnulio formos dirželio užrišimas].

Veiksmo atlikėja nurodė 60 proc. vaikų: *baniukat*, *beniukas* [:berniukas], *magaitė*, *megyte*, *mėgaitė*, *mejgaitė*, *magate* [:mergaitė], *lelyte* [:lėlytė] (17 iš 30–60 proc.), kūno dalis: akis ir nosį – 96 proc. (29), bet tik 46 proc. (13 iš 30) pastebėjo, kad vaikas rodo kojų ir rankų pirštus, todėl „leksinė semantinė grupė: kūno dalys“ paveiksle išskirta į dvi dalis: *akis ir nosis* ir *kojų ir rankų pirštai*, kad tiksliai atspindėtų ankstyvojo amžiaus kūdikių namų vaikų kalbos ypatumus (4 pav.).

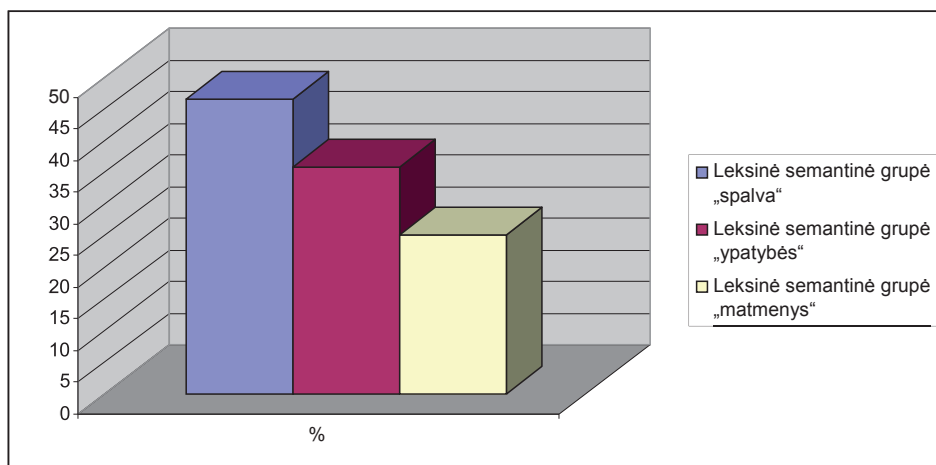
Būdvardžio vartojimo kūdikių namų vaikų kalboje tyrimas rodo, kad leksinė semantinė grupė *spalva* negausi. Pirmieji kūdikių namų vaikų kalbos

būdvardžiai įvardija šias spalvas: *raudoną*, *žalią*, *geltoną*, *mėlyną*. Visų vaikų kalboje vartojamas būdvardis *raudonas*. Būdvardžių vartojimas kūdikių namų vaikų kalboje ir vaikams skirtose kalboje susijęs su pedagogių kalboje minimais būdvardžiais – *mėlyna*, *raudona*, *geltona*, *žalia*, *balta*, *rožinė*, *oranžinė*; *mėlyna*, *raudona*, *geltona*, *žalia* – vaikų taip pat kartojami ir vartojami.

Iš 5 paveiksle pateikti tyrimo duomenų matyti, kad šio amžiaus kūdikių namų vaikai pasakodami vartojo spalvų pavadinimus – 46 procentai (13 iš 30) (*mejina* [:mėlyna], *gatona*, *getone* [:geltona], *zalia* [:žalia]), ypatybes – 35 procentai (10 iš 30) (*gazi magate* [:graži mergaitė], *gazi tiukele* [:graži suknelė], *mielas*), matmenų apibūdinimus – 25 procentai (7 iš 30) (*didelis baniukat* [:didelis berniukas]), *mazuliukai* [:mazužiukai – apie pirštukus]).

4 pav. Kūdikių namų vaikų kalbos daiktavardinė leksika

5 pav. Kūdikių namų vaikų kalbos būdvardinė leksika

Kūdikių namų vaikų kalbos skaitvardinė leksika

Vaiko įvardijamas skaitvardis	Vienas				Du				Trys			Keturi	Septyni	Nevar-toja
	4	3	1	2	3	2	1	4	2	10	2	2	1	0
Pavartojimo atvejai	4	3	1	2	3	2	1	4	2	10	2	2	1	0

Būdvardžio vartojimo tyrimas rodo, kad kūdikių namų vaikas, įsisavinęs kelis vienos semantinės grupės žodžius, jų reikšmę plečia: būdvardį *raudonas* neretai vartoja vietoj kitų *spalvą* žyminčių būdvardžių.

Veiksmazodžio vartojimo kūdikių namų vaikų kalboje tyrimas rodo, kad net 60 proc. (17 iš 30) kūdikių namų vaikų taisyklingai nurodė, ką veikėjas veikia („*magaitė sėdi, siūlus atliso, jokiasi, bejniūkas mėga*) (veiksmazodinė leksika).

Skaitvardžio vartojimo kūdikių namų vaikų kalboje tyrimas rodo, kad kūdikių namų vaikai išvardija skaitvardžius iš eilės iki 4, taip pat juos vartoja veikloje. Pvz.: J., 3 metai: „*Sieguolės, tulpiai. vienes, diu, ty. Diujek, ty.* [: snieguolės, tulpės. Vienas, du, trys. Žiūrėk, trys]; M., 3 metai: *Lasele, Ieva paėmėm diu pupas. I. Vienes. N. Diujek, siuvage. Pupa.* [: Rasele, Ieva paėmė dvi pupas. Ieva: „Vieną“. Žiūrėk, suvalgė. Pupa].

Be abejo, visi kūdikių namų vaikai moka pasakyti ir parodyti, kiek jiems metų.

1 lentelėje pateikti tyrimo duomenys rodo, kad kūdikių namų vaikai su auklėtoja skaičiuoja iki dviejų, trijų, keturių, septynių ar visai neskaičiuoja. Dažniausiai vaikų vartojamas skaičius 3. Užfiksuota 10 pavartojimo atvejų. Rečiausiai – vieną kartą – pavartotas skaičius 7, kai auklėtoja norėjo pasekti vaikams pasaką apie ožką ir septynis ožiukus, bet vaikai pasirinko pasaką apie ropę.

Tyrimo duomenimis, **jaustukai** kūdikių namų vaikų kalboje pasirodė anksčiau, negu kitos kalbos dalys. Pvz.: M., 2,5 metų, atsivertė knygą, palietė pirštais paveikslą, išsižiojo, pakrutino lūpas, užsičiaupė, pasilenkė arčiau prie knygos, sumirksėjo, pastukse no pirštu į lapą, atsivertė kitą puslapį. Pasikrapštė pakaušį, atsiduso, apsidairė, nusišypsojo: „*Au-au, au-au, au-au.*“ Atsivertė kitą lapą, pamatė katytę ir dešrelę: „*Mau, mau, mau, nen'-nia mau.*“ Pastukse no pirštu į paveikslą. Atvertė kitą puslapį: „*Ba-ba.*“ Skėstelėjo rankomis. Pabučiavo paveikslą. Atsivertė kitą lapą, pasikasė pilvą, atsiduso, užvertė knygą, įsidėjo į maišą, pamojavo ranka ir nuėjo.

Dar nekalbantis kūdikių namų vaikas bendrauja gestais, judesiais, mimika ir jaustukais. Vadinasi, jaustuką taria tada, kai žodžio tarti arba negali, arba

nemoka, pvz.: M., 2,5 metų: „*Mau, mau, mau, nemnia mau*“ [: katytė. Ėda katytė].

Tyrimais nustatyta, kad kūdikių namų vaikų ankstyvajam kalbos periodui būdingi garsažodžiai, jaustukai ir aiškios reikšmės neturintys posakiai. Mažyliai vartoja jaustukus, susiformavusius iš valingų ir nevalingų šūksnių (*oi, ai, ei, a, och, vai*), nurodydami, kad ką nors jaučia ir papildo kalbiniu ar nekalbiniu (kūno kalbos) kontekstu. Pvz., jaustukas *oi* gali reikšti visą emocijų ir potyrių skalę – nuo džiaugsmo iki nusivylimo, nuo malonių kūno pojūčių iki skausmo. Be to, kūdikių namų vaikai vartoja jaustukams artimus gyvūnų šaukimo / varymo garsažodžius: *kac-kac, ciu-ciu-ciu, cip-cip, škac, štiš*.

Ištiktuko vartojimo tyrimas rodo, kad kūdikių namų vaikai mėgdžioja garsus, imituoja, parodo veiksmus, kalbinėmis priemonėmis atkuria vidinius pojūčius, potyrius, žmogaus mimikos ypatybes, artikuliaciją. Pvz.: R., 3 metai: „*Baisu... As ne... As ne... Negaliu papasakoti... Bijojau... Gybai... Tokie dedes... Uplye... Gybai... Bomba pogo... Bach. Bach. Bach... I daj. I daj... Du kajtus... Bijojau... Du kajtus bijojau...*“ [: baisu. Aš ne. Aš ne. Negaliu papasakoti. Bijojau. Gaisrininkai. Tokie dėdės. Užpylė. Gaisrininkai. Bomba sprogo. Ir dar. Ir dar. Du kartus. Bijojau. Du kartus bijojau]; M., 3 metai: *Nan-nan-nan-nan-nan* [: vežimuką veža]; A., 3 metai: „*Vu vu. Zi zi zi*“ [: mašina važiuoja]; N., 3 metai: „*Fum, fum*“ [: imituoja mašinos važiuojimą].

Jungtuko vartojimo kūdikių namų vaikų kalboje tyrimas rodo, kad kūdikių namų vaikai sakinį dažnai pradeda jungtuku *ir*. R., 3 metai: „*I daj. I daj*“ [: ir dar. Ir dar].

Tyrimo duomenimis, **prielinksniai** kūdikių namų vaikų kalboje pradeda vartoti vėliau negu kitos kalbos dalys. Iš pradžių kūdikių namų vaikų kalboje fiksuojamas premorfemos vartojimas vietoj reikiamų prielinksnių (*a* [: i], *a* [: po], *a* [: pas], *a* [: su]) – šis reiškinys iliustruoja natūralią kūdikių namų vaiko kalbos raidą: pirmiausia pradeda įsisavinti vardažodžių kaitybos sistema, veiksmazodžių priešdėliai ir jų funkcijos. Tik po to vaiko kalboje pradeda formotis morfosintaksinės kategorijos – prielinksninės vardažodžių konstrukcijos: vaikas suvokia, kad tam tikrais atvejais prieš pagrindinį žodį reikia pasakyti

ir papildomąjį, todėl vartoja premorfemą *a*, pvz.: G., 3 metai: „*Zaizia a masina*“ [žaidžia su mašina]; „*Bega a mamu*“ [pas mamą (t. y. auklėtoją)]; „*I ma a tetujis. A lygiai. A tetujis*“ [ir man po keturis. Po lygiai. Po keturis].

Be to, tyrimo metu pastebėta, kad kūdikių namų vaikai pradeda vartoti prielinksnius, nors ir ne ta reikšme, arba ne su tuo linksniu, pvz.: L., 3 metai: „*Beniuka pe mezio*“ [berniukas už medžio]; K., 3 metai: „*Jie nupausė jį. O kasiukas palindo po... po... po... deze... Ir lauke, kol ateis pelyte... Ją nori sumezioti.*“

Kūdikių namų vaikų gramatikos tyrimas leido padaryti išvadą, kad kūdikių namų vaikai įvardija įvairius reiškinius, vartoja naujus žodžius, žodžių junginius, sakinius, frazes, ar tik taria atskirus garsus, krutina lūpas ir rodo pirštu, kartoja auklėtojos žodžius ar beveik nedalyvauja pokalbyje, reiškia mintis lietuvių ar sava kalba, bet negali tiksliai ir nuosekliai perteikti pagrindinės minties. Jų kalboje – atskirų faktų praleidimas, mintys perteikiamos padrikai, suprantamos tik iš konteksto. Žodynas atsilieka nuo normos. Vaikai nežino arba painioja apibendrinamąsias sąvokas, nežino atskirų jų pavadinimų. Taip pat nedaug žino spalvų. Vienu veiksmo pavadinimu įvardija panašios reikšmės veiksmus. Savarankiškoje kalboje **būdvardžių** beveik nėra. Vaikai bendrauja žodžiais, gestais, mimika, supranta kai kurias gramatinės formas, tačiau ne visada skiria daiktavardžių skaičius, labiau pripažįsta vienaskaitą. Klysta vartodami **veiksmazodžių** formas, vietoje kurios nors formos pasakydami bendratį. Šalia daiktų, veiksmų, ypatybių pavadinimų atsiranda ir nekaitomų kalbos dalių: **prielinknių, prieveiksmių, jungtukų** ir t. t. Diferencijuojami klausiamieji žodeliai. Kūdikių namų vaikai jau gali atsakinėti į klausimus, žiūrėdami į paveikslą.

Kūdikių namų vaikai dar nėra supratę tiesioginio valdymo dėsningumą ir intensyviai painioja linksnių formas. Prielinksninis valdymas yra vienas sunkiausių sintaksės klausimų. Šiame etape būdingas prielinknių praleidimas, sukeitimas, netikslus ištartimas. Pirmiausia pradėti vartoti prielinksniai *ant, iš, iš*. Vėliau ir nelengvai mokomasi *už, po, virš, prieš, per* ir kt.

Kūdikių namų vaikų kalba atsilieka nuo normomis sąlygomis augančių vaikų kalbos, bet kūdikių namų vaikų kalbai gali daryti įtaką tyrėjos kalbiniu ugdymu pagrįsta veikla, kuri kompensuoja patirtį, žinias, įgūdžius ir tampa naudinga ankstyvosios kūdikių namų vaikų kalbos raidai.

Išvados

Šis tyrimas yra bandymas išnagrinėti tik stebėjimo būdu užfiksuotus Lietuvos kūdikių namų ankstyvojo amžiaus vaikų šnekamosios kalbos duomenis.

Kūdikių namų vaikų kalbos **fonologinio** lygmens ypatumų tyrimas parodė, kad bendras ankstyvojo amžiaus vaikų gebėjimas artikuliuoti lietuvių kalbos garsus laikytinas tik patenkinamu, nes iš 30 ankstyvojo amžiaus vaikų tik 4 taria beveik visus garsus, o daugumos vaikų kalba pasižymi foneminių klaidų gausa: tai neištariamų garsų keitimas kitais garsais, praleidimas, žodžių trumpinimas, panašios artikuliacijos garsų painiojimas tarpusavyje, ilgimimas, netaisyklingas minkštųjų ir kietųjų fonemų tarimas, balsių neištartimas ir keitimas, dvibalsių monoftongizavimas ir ilgojo vidutinio pakilimo balsio *ė* diftongizavimas, slinkties nuo vieno garso prie kito klaidos, garsinės-skiemeninės žodžių sandaros iškrypimas ir kt.

Atliktas kūdikių namų vaikų gramatikos (**morfologijos**) tyrimas leido padaryti išvadą, kad kūdikių namų vaikai nežino arba painioja apibendrinamąsias sąvokas, nežino atskirų jų pavadinimų. Taip pat nedaug žino spalvų. Vienu veiksmo pavadinimu įvardija panašios reikšmės veiksmus. Kūdikių namų vaikų kalbos **daiktavardžiai** – tai drabužių, kūno dalių, veiksmo atlikėjo pavadinimai. Vaikai bendrauja pastovios reikšmės žodžiais, supranta kai kurias gramatinės formas, tačiau ne visada skiria daiktavardžių skaičius, labiau pripažįsta vienaskaitą. Savarankiškoje kalboje **būdvardžių** beveik nėra. Klysta vartodami **veiksmazodžių** formas, vietoje kurios nors formos pasakydami bendratį. Šalia daiktų, veiksmų, ypatybių pavadinimų atsiranda ir nekaitomų kalbos dalių: **prielinknių, prieveiksmių, jungtukų** ir t. t. Diferencijuojami klausiamieji žodeliai. Kūdikių namų vaikai jau gali atsakinėti į klausimus, žiūrėdami į paveikslą. Bet dar nėra supratę tiesioginio valdymo dėsningumą ir intensyviai painioja linksnių formas. Pralaidžia, sukeičia, netiksliai ištaria prielinksnius.

Literatūra

1. Andersen C. E., Marinac J. V. Using an observational framework to investigate adult language input to young children in a naturalistic environment. *The Journal of Child Language Teaching and Therapy*, 2005, No. 23 (3), p. 307–324.
2. *Ankstyvojo ugdymo vadovas*. Sud. O. Monkevičienė. Vilnius, 2001.

3. Balčiūnienė I. *Pokalbio struktūros analizė kalbos įsisavinimo požiūriu*: daktaro disertacija. Kaunas, 2009.
4. Dailidienė J. *Ankstyvojo amžiaus vaikų lietuvių kalbos ugdymas*. Vilnius, 1990.
5. Daulenskienė J. N. V., Radzevičienė L. Rizikos grupėms priklausančių kūdikių namų auklėtinių elgsenos ypatumai. *Pedagogika*, 2002, t. 59, p. 58–65.
6. Federavičienė E. *Ikimokyklinio amžiaus vaikų rėšlios kalbos ugdymas*. Vilnius, 1978.
7. Gascoigne M. Change for children with language and communication needs: creating sustainable integrated services. *The Journal of Child Language Teaching and Therapy*, 2008, No. 24 (2), p. 133–154.
8. Glebuviene V. Ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbos lavinimo programos psichologiniai ir pedagoginiai pagrindai. *Pedagogika*, 1995, t. 31.
9. Glebuviene V. *Vaikeų ankstyvosios garsinės kalbos raida*. Vilnius, 1977.
10. Ivoškuvienė R., Mamonienė Z., Pečiulienė O., Stošiuvienė K. *Ikimokyklinio amžiaus vaikų neišsivysčiusios kalbos ugdymas*. Šiauliai, 1996.
11. Jarvis J., Trodd L. Other ways of seeing; other ways of being: imagination as a tool for developing multiprofessional practice for children with communication needs. *The Journal of Child Language Teaching and Therapy*, 2008, No. 24 (2), p. 211–227.
12. Knox E. Educational attainments of children with specific language impairment at year 6. *The Journal of Child Language Teaching and Therapy* 2002, No. 18 (2), p. 103–124.
13. Kouri T., Telander K. Children's reading comprehension and narrative recall in sung and spoken story contexts. *The Journal of Child Language Teaching and Therapy*, 2008, No. 24 (3), p. 329–349.
14. Labanauskienė A. *Vaikeų kalbos skatinimas*. Kaunas, 2003.
15. Lukšienė M. *Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje: XVIII a. antroji – XIX a. pirmoji pusė*. Vilnius, 1985.
16. Lukšienė M. *Jungtys*. Vilnius, 2000.
17. Marinac J. V., Woodyatt G. C., Ozanne A. E. Investigating adult language input and young children's responses in naturalistic environments: An Observational Framework. *The Journal of Child Language Teaching and Therapy*, 2008, No. 24 (3), p. 265–284.
18. McIntosh B., Crosbie Sh., Holm A., Dodd B., Thomas S. Enhancing the phonological awareness and language skills of socially disadvantaged preschoolers: An interdisciplinary programme. *The Journal of Child Language Teaching and Therapy*, 2007, No. 23 (3), p. 267–286.
19. McIntosh B., Dodd B. Evaluation of Core Vocabulary intervention for treatment of inconsistent phonological disorder: Three treatment case studies. *The Journal of Child Language Teaching and Therapy*, 2008, No. 24 (3), p. 307–327.
20. Preikšaitienė A. *Kūdikių namų vaikas: ankstyvoji kalba ir jos ugdymas*: magistro darbas. Vilnius, 2012.
21. Paradice R., Bailey-Wood N., Davies K., Solomon M. Developing successful collaborative working practices for children with speech and language difficulties: a pilot study. *The Journal of Child Language Teaching and Therapy*, 2007, No. 23 (2), p. 223–236.
22. Polite E. J., Leonard L. B. A method for assessing the use of first person verb forms by preschool-aged children with SLI. *The Journal of Child Language Teaching and Therapy*, 2007, No. 23 (3), p. 353–366.
23. Sirtautienė D. *Vyresniojo ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbinio bendravimo gebėjimų ugdymas*: daktaro disertacija. Šiauliai, 2000.
24. Vigil D. C., Hodges J., Klee Th. *Quantity and quality of parental language input to late-talking toddlers during play*. *The Journal of Child Language Teaching and Therapy*, 2005, No. 21 (2), p. 107–122.

Summary

Audrė Preikšaitienė, Vitolda Sofija Glebuviene, Aldona Mazolevskienė

INFANTS' HOMES: PECULIARITIES OF SPOKEN LANGUAGE

When talking about the importance of education, M. Lukšienė emphasizes that in order to understand and master the process of education educators must be familiar with laws that dominate the world of an individual and his environment.

The article presents the results of a spoken language analysis of children who grow in infants' homes, in a specific environment of care and educational institutions for young children. It highlights some of the pragmatic, semantic, phonological and morphological characteristics of the children's language. The article moreover presents

linguistic self-expression levels and peculiarities of young children identified during the analysis of the corpus of language of children from specific environments and the possibilities of comprehending language elements and functions.

Object of the research: expression of spoken language of children from infants' home.

The aim of the research is to analyze peculiarities of spoken language of children from infants' home.

Research methods: analysis of scientific literature on the peculiarities of children's language use at an early age, empirical observation of a child, analysis of the peculiarities of spoken language (understanding and use), comparative empirical analysis, that allow for presenting educational statements relevant to the language of young children.

Subjects of the research: 157 pupils from infants' home.

Research results: this research was an attempt to analyze spoken language data of young children from the Lithuanian infants' homes obtained by means of observation only.

The research of peculiarities of the speech of children from the infants' homes on a **phonological** level revealed that the overall ability of young children to articulate sounds in the Lithuanian language is to be considered only satisfactory, inasmuch as only 4 out of 30 young children are able to pronounce nearly all the sounds and the speech of most of the children is distinguished by an abundance of phonemic errors: this means replacement of difficult-to-pronounce sounds with other sounds, omission, shortening of words, confusing sounds with similar

articulation, extension, incorrect pronunciation of soft and hard phonemes, failure to pronounce and replacing vowels, monophthongization of diphthongs and diphthongization of a long mid vowel "ė", errors in shifting from one sound to another, distortion of sound / syllabic word structure, etc.

The research of grammar (**morphology**) of speech of children from the infants' homes led to the conclusion that children from the infants' homes do not know or confuse generalizing terms, do not know their individual names. They moreover have little knowledge of colours. These children use one verb to identify similar actions. **Nouns** in the speech of children from the infants' homes usually are names of clothing, body parts and performers of actions. Children communicate using words with a constant meaning, understand some of the grammatical forms; however, they sometimes fail to identify the quantity of nouns and prefer singular form. There are almost no **adjectives** in an independent speech. Children make errors when using **verb** forms, for example, use infinitive form instead of one of the other forms. In addition to names of objects, actions and properties, uninflected parts of speech occur: **prepositions, adverbs, conjunctions**, etc. Children also differentiate between interrogatives. Children from the infants' homes are already able to answer questions, while looking at pictures. However, they do not understand consistent patterns of direct control and intensely confuse declensional forms with each other. They skip, interchange prepositions and pronounce them inaccurately.

Keywords: infants' home, children's spoken language, development.

*Lietuvos edukologijos universitetas
Iteikta 2013 m. gruodžio mėn.*